

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
Шуурмакская средняя общеобразовательная школа
МР «Тес-Хемский кожуун РТ»

«Согласовано»

Зам.директора по УВР

«30» августа 2023 г.

«Утверждено»

Директор школы:

«7» сентября 2023 г.

**Рабочая программа
по родной литературе
6 класса**

учителя Иргит А.Е.

2023-2024 учебный год

Тема, эгенин ады	Программанын ужур-утказы	Шагы	Өөреникчилернин күүседир ужурлуг кол-кол ажыл-чорудулганы
<p>Улустун аас чогаалы. Мифтер болгаш тоолчуругу чутгаалар</p>	<p>Чечен чогаал уран чуулдун бир хевири. Мифтер болгаш тоолчуругу чутгаалар: «Ай, хүн», «Чеди-Хаан сылдыс», «Үгөр канчап дээрже үне бергенил?», «Кижиканчап эн-не куштуг амытан болганыл?», «Күскенин чылга киргени», «Үтүг-Хая дугайында тоолчуругу чутгаа», «Хайыракан», «Теве-Адар». <i>Литература теориязы:</i> миф болгаш тоолчуругу чутгаалар</p>	<p>5</p>	<p>Сайтарып номчуур чогаалдар-биле таныжылга. Төрээн – тыва чечен чогаал уран чуулдун бир хевири дээрзин биллип алыр. Төрээн (тыва) чогаалдын уран чуулдун өске хевирлеринин аразында туружун тодаралдыр. Чуртталганы сөстүн уран чуулдунг чуррурунун онзагайын илередип билир. Кижинин мезү-шынарын болгаш эстктигиг көрүжүнүн хевирлеттиренинге чечен чогаалдын салдарын тайылбырлап билир. Чогаалды сайтарылгалыг номчууру азы сайтарылгалыг эдerti чутгаалар. Тоолчуругу чутгааларда болгаш мифтерде дылдын чурумалдыг аргаларын тывары болгаш оларнын чечен чогаалга салдарын илередир. Бөлүктөп ажылдаары: «миф» (тоолзуг чутгаа) болгаш «тоолчуругу чутгаалар» деп терминнернин ылгавырлыг онзагайларын илередир. Делегей биллип алышкынын, чүдүлге болгаш кижилернин алыс күзел дугайын мифтерде көргүскенин хайгаарап билир. Нийти ажылдаары: мифтерде болгаш тоолчуругу чутгааларда дылдын чурумалдыг аргаларын тывары болгаш оларнын ажылталынын салдарын, ужур-утказын биллип турар.</p>
	<p>Тоолчуругу чутгаа: «Амыр-Санаа дугайында төөгү чутгаа», «Кыры сөөгү», «Хөөмейлээр Будукпен.</p>	<p>2</p>	<p>Тоолчуругу чутгааларнын илейлиг утказы-шынары-биле ажылдап билيري. Амыр-Санаа болгаш Будукпеннин омур-хевиринде тыва чоннун аажы-чанынын илереп келгенин болдунун көрүжү, туружу-биле бадыткалдыг тодаралдып билир: мезү-шынарыннын төлөптий, чөптүг аажы-чаны, төрээн чуртунга шынычы бараан болуп чорууру.</p>

<p>«Төөлчүрү болгаш төөтү чутгалар дугайында»</p> <p><i>Литература теориясы: тоолчүрү чутгаа</i></p>		<p>Интербонанын чотгалдарда сөздөрдүн тодаралып билгери, Яңы-бүрү чоннарнын аас чогаалынын хөндүрлөргөндө (мифтерде...) октаргай, дегегей, кижки дугайында нинити чуулдерни ылгап, тодаралдып билгир.</p> <p>Практиктиг ажыл: тыва литератүранын төөгүзүндө тоолчүрү чутгалар болгаш мифтерни шинчилгээнин өөренири.</p> <p>«Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока» деп номнун «Мифы, легенды, предания тувинцев» деп кезээ-биле таныхжылга</p>
<p>Тыва улустун ырлары:</p> <p>«Кадарчы», «Ала каран дешкен болза», «Межегей», «Самагалдай», «Хандагайты», «Очандан келигерин», «Тооруктуг долгай Тандым», «Өдүгөн-Тайга», «Чашпы-Хемим», «Алды баштыг Кара-Даны», «Дөгө-Баары».</p> <p><i>Литература теориясы: тыва улустун ырлары</i></p>	<p>3</p>	<p>Таблица-биле ажыл: «Тыва улустун ырларынын темаларынын хөй янзылыгы».</p> <p>Улустун ырларында чоннун төөгүзүн, ёзу-чанчылдарын, тыва кижинин иштики дегегейин тыш шинчилээр, өөренир.</p> <p>Тыва улустун ырларынын, кожамык ырларнын сатгыш-сеткил илгередип турар онзагайын билгир, сайгарап, дьлынын тема айы-биле бөлүктөп, тодаралдып билгери.</p> <p>Чогаалдыкчы ажылдары: улустун ырларын күүседир.</p> <p>Чоннун амыдыралынын төөгүзү, мөзү-шынарга хамаарышкан үнелерге хамаарыштыр өөредилгиг чутгааны чорудар.</p>
<p>Кожан ырлар</p> <p><i>Литература теориясы: частушки</i></p>	<p>1</p>	<p>Тыва улустун кожан ырларынын көшкүн чоннун амыдыралында кандыг салдарлыг чоранын тодаралдып билгир.</p> <p>Чиге, тода, чидиг угаан синирген чоннун кожан ырларынын дьлынын онзагайын, тодаралдып билгир.</p> <p>Кожан ырларнын аялгаларынын янзылары-биле таныхжылга.</p> <p>Кожамыктап ырлап билгир.</p> <p>Бөлүктөп ажылдары: чоннун эрги болгаш амгы үенин кожан ырларынын тема айы-биле бөлүктөп, деннеп шинчилеп билгир.</p>
<p>Алгыш-йөрээлдер</p> <p><i>Литература теориясы: алгыш-йөрээлдер</i></p>	<p>2</p>	<p>Алгыш-йөрээлдер улустун аас чогаалынын бир хөйри деп билгир, оларнын идейлиг утказы-шынарын толгаш тема айы-биле бөлүктөрин тодаралдып өөренир.</p> <p>Таблица-биле ажылдары: алгыш-йөрээлдернин бөлүктээшкенин, ужуру-утказынын, түргүзүүнүн, хөмчээлинин онзагайларын тодаралдып билгир.</p>

	<p>Хамнаар алгыштары.</p> <p>Танды алгааны. Чаш уруг алгааны. Шагаа байырлагын алгааны.</p> <p><i>Литература теориясы:</i> заклинания <u>дилет</u>, <u>тейлээшкин</u>, <u>мергүл</u></p>	2	<p>Алгыш-көрөөлөрдүн көңүлдөрү болган мезгилге уйкаштыгыраа биле таныжылыт.</p> <p>Хамнаашкын – тыда чоңуну бурунгу чүдүлгези, алгыш жеп жандр-биле таныжылыт. Хам алгыштары – “тыда дылдың онзагай байлаан көргүскөн национал байлак”, “шүлүк чогаалынын эң-не бурунгу эртинези” дээрин билгип алыр.</p> <p>Алгыштарнын укур-утказанын, уран чеченинин болгаш тургузуунун онзагайы-биле таныжар база тодаралып билгип. Бодунуң хамаарылганын илередири. Амыдыралгыч үнелер дугайында өөредиглиг чугага (өөрөнгөниге хамаарыштыр) киржир.</p> <p>Аянныг номчулга.</p>
<p>Авторлуг тоолдар</p>	<p>С. А. Сарыг-оол. Сказка «Агар-Сандан ыяш»</p> <p><i>Литература теориясы:</i> гипербола болгаш литота</p>	1	<p>Чаа үе, чаа амыдырал – хувискаал (революция) темазын онзагай аян-биле дамчытканынын дугайында чугалажжыр.</p> <p>Аас чогаал-биле харылзаалынын тодаралдыр.</p> <p>Нити ажылдары: чогаалдын дылгынын уран-чечени, чогаалчынын дылгынын онзагайын тодаргайлап, илередип ажылдап билгип.</p> <p>Гипербола болгаш литота дугайында билгип-биле таныжары, оларнын чечен чогаалга салдарлынын илередири.</p> <p>Тоолдарда гипербола болгаш литоталарны тодаралдыр.</p> <p>Бот-тускайлан ажылдары: бодунуң тоолун чогаалдыгы (шилгилге-биле: аас болгаш бижимел)</p> <p>«Агар-Сандан ыяш» деп тоолда бар дээрзин билгип алыр.</p> <p>Шилгилегилг онаалга: Тоолдарда гипербола болгаш литота, символдуг окур-хевир деп темаларга дыннадыг кылыр.</p>

<p>Россия чоннарнын литературазы Делегей литературазы Тыванын орус дылдыг чогаалчыларнын шүлүктери</p>	<p>Братыя Гримм, Тоол «Ак чылан» (очул. А. К. Калзан). С. В. Козлова. Шүлүк «Аъттыг-шеригжи кыс».</p>	<p>1</p>	<p>Тоолдун илест-темениктиг улантышынын тодарылар, Чогаалда мөзү-шынар айтырымы болгаш оон кижизидикчи салдарын илердир. Авторлуг болгаш тоолдарда ниити болгаш ылгавырлыг талаларын, арталарын тыпкаш, оларнын онзагайларын сактып, ниити илердери. «Аъттыг-шеригжи кыс» деп чогаалда лириктиг маалдырнын аажы-чанынын онзагайын илердир. Чогаалдын чугулазынын болгаш чоннун маалдырларынын – эки турачыларнын аажы-чанында ылгавырлыг талаларынын дугтайында тодаралып өөренир. Ада-чурттун улуг дайынын чылдарында тыва эки турачыларнын, совет чоннун маалдырлыг чоруктарынын дугтайын өөрениринин чугулазын тайылбырлап билир.</p>
--	---	----------	--

Ойнай-сылдай сойгалажыр

<p>Тыва чогаалчыларнын шүлүк чогаалы</p>	<p>К-Э. К. Кудажы. Басня «Мартылдаа». С. С. Сюрюн-оол. Басня «Аът биле Оор»</p>	<p>1</p>	<p>Басняда чидиг айтырыг болгаш сургаалдыг утказын тодаралып билир. Ниити ажылдаары: маалдырларны деннээри болгаш аажы-чанынга үнелел берип билир. Маалдырларны деннеп сайгарары. Авторнун туружун илередип, сюжет, тургузуг талазы-биле чураанынын онзагайын илередири. Басняны рольдап аянынг номчууру. Басняны шээжи-биле номчууру. Словарь-биле ажыл: фразеологизмнернин утказын тайылбырлаар. Баснянын мөзү-шынар болгаш кижизидикчи салдарын делгеренгей тайылбырлап билир. Басняларнын маалдырларынын аажы-чанынга үнелел. Басняны рольдап аянынг номчууру. Ниити ажылдаары: басняда кижилер аразында хамаарылганы, кижилерде ниити болгаш ылгалдыг аажы-чаннарны тодаралып билир. Авторнун маалдырларынга, оларнын аажы-чанынга хамаарылганын</p>
<p>Россия чоннарнын литературазы Делегей литературазы</p>	<p>И. А. Крылов. Басня «Шиижек биле көге-бута» <i>Литература теориязы</i>: басня</p>	<p>1</p>	<p>Басняны рольдап аянынг номчууру. Ниити ажылдаары: басняда кижилер аразында хамаарылганы, кижилерде ниити болгаш ылгалдыг аажы-чаннарны тодаралып билир. Авторнун маалдырларынга, оларнын аажы-чанынга хамаарылганын</p>

		7	<p>илередир биза кижар дилтинин анжы-чандын тодаралдырды, кылды сөөстөрүнн салдарын илереди билир.</p> <p>Крыловтун басныларында мөзү-шынар айтырыын болгаш оон кижизидикчи салдарын сайгарып илередир.</p> <p>Литературлуг терминнерге хамаарышкан сөөстөрнн шингээдир, сөзүглелдерни чаа билитни ажыглап, сайгарып билир.</p> <p>«Басня» деп билитиникинни шингээдири. Басня жанрыннын тывылганын болгаш дыл, тургузуг талазы-биле онзагайларын илередир.</p> <p>Эрте бурунгу үенин болгаш амгы үенин басныларнын онзагайларын тодаралдып, деннеп сайгарар.</p> <p>Бөлүктөп ажылдаары: Шүтүк болгаш басня жанрыннын дөмөй болгаш ыргалдыг талаларын тодаралдыры.</p>
--	--	---	--

Элзэдилер делегейи

<p>Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>С. К. Тока. Роман «Араттын сөзү» (шилиттинген эгелер) Мерген», «Тас-Баштыг», «Шагай», «База кыш».</p> <p>С. А. Сарыг-оол. Чечен чугаа «Ол-ла Маскажык» (шилиттегил эгелер).</p> <p>О. О. Сувакпит. Чечен чугаа «Буяннын сергези».</p>	7	<p>Чогаалдын сөзүглели-биле таныжылга. Тоожунун үзүндүлөрннн ужур-утказын номчул, сайгарылгалыг чугаага киржиш турар.</p> <p>Чогаалдын амдыдырагыч үндезиннери билир.</p> <p>Авторнун туружун сайгарып билир, авторнун туружунун чогаалда илереп кээрин тодаралдырып билир.</p> <p>Тас-Баштыгнын овур-хевиринге үнелел кылып билир.</p> <p>«Ол-ла Маскажык» деп чогаалда бойдус чурумалыннын (пейзажтын) идея ажыдарында салдарын билир. Тоожу жанрын рольдап аянынг номчууру.</p> <p>Чечен чугаанын темазын, көдүрттүнген чидиг айтырыын тодаралдыр.</p> <p>Дылдын чурумалдыг аргаларынын овурлуг салдарын сайгарып билيري.</p> <p>Чечен чуганын сайгарылгазы: дылдын чурумалдыг аргаларынын, чогаалдын тургузуунун онзагайынын (пейзаж, интерьер, маалдырыннн иштики монологу) идея болгаш тема ажыдарында</p>
--	--	---	--

	<p>М. М. Дуюнгар. Чечен чугаа «Хлеб».</p> <p>Ш. М. Суван. Тоожу «Кижки-бүрүс» (шилгелгит).</p> <p><i>Литература теориязы: литературагүрлүг маалдыр</i></p>	<p>салдарын тодаралдыр.</p> <p>Чогаалда болуушкуннарга хамаарыштыр болунун туружун бадытталдыг илереди билир. Айтырылгаларга аас-биле харыылаар. Калбак чогаалда лириктиг маалдырнын, авторнун болгаш тоожукчу-авторнун овур-хевирин тус-тус тодаргай ылгап, тайылыгырлап билир.</p> <p>Маалдыр болгаш прототип, авторнун овуру, авторнун чогаалдыкчы дотчу намдары деп билинишкиннернин эге чадазын билгип алыр, тодаралдып турар.</p> <p>Сөзүглелден овур-хевирлернин янзыларын: кижинин, бойдус чурумалынын, үенин уран-чечен овурун, чылдын уран-чечен овурун, дириг амыганнын уран-чечен овурун, болуушкуннун, бир чүүлүн уран-чечен овурун илереди билир.</p> <p>Чогаалдын сюжетинге дүүштүр эдерти чугаалдар, оон тема и идея тодаралдырынга онзагайын тодаралдырынга, мөзү-шынар айтырынын тодаралдырынга салдарын тодаралдыры. Хар-оолдун аажы-чанынга үнелеп бээри. Жанрнын онзагайын тодаралдып, дылыннын чурумалдыг аргаларынын тып, сайтарып билيري.</p> <p>Сөзүглелге хамаарышкан айтырылгаларга харыылап тура, чогаалдын утказын билгип алыр. Чечен чугаанын кол идеяын тодаралдыр. Чогаал маалдырларынга хамаарылгазын бадытталдыг илереди билир, оларнын хөделинишкиннерин үнелеп турар. Персонажтарнын чугааларынга дүүштүр диалог чугаа тургузуп билир. Тоожу жанрын сайтарып турар.</p> <p>Бөлүктөл ажылдары: чогаал маалдырларын денней сайтарар. Маалдырларга, оларнын хөделинишкиннеринге хамаарыштыр болунун бодалын, туружун илереди билيري.</p> <p>Калбак чогаалдын сюжетин сайтарарын билир. Чечен чугаанын темазын, идеяын тодаралдыр. Чогаалдын утказын сөзүглелге чоок эдерти чугаалдар. Чогаалда болуушкуннарга, маалдырларга</p>
--	--	--

Россия чоннарыннын литературазы Делегей литературазы	А. В. Неверов. Тоожу «Аьштыг-чемниг Ташкент хоорай» (очул. А. К. Делгер-оол)	1	хамаарыштыр авторнун туружун илередип билир. Чуртта болуп турган амыр эвес уелерни көргөн херечи, бөдүүн чоннун амьдыралын билир чогаалчы – А. Неверовтун допчу намдары-биле кыска таныжылга. Тоожунун темазын, идеязын тодаралдыры. 12 харлыг Додонов Мишканын овур-хевиринге үнелел тургузуп билир.
--	---	---	---

Төрэн чуртум делгемнери

Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы	Х. М. Ойдан-оол. Тоожу «Эзир» (шилгитинген эгелер). Ш. М. Суван. Чечен чутга «Азыранды». <i>Литература теориязы</i> : проза и лирика	2	Чогаалдын тема болгаш кол идеязын тодаралдыр. Маалдырларнын овур-хевиринге, аажы-чанынга үнелелди берип билир. Тыва анчыларнын өзү-чуруму, чанчылдары-биле таныжылга. Чогаал маалдырларын денней сайтарып билир. Чогаалдын адын, ында синирген ужур-утканы илереттинген кол бодалды тодаралдыры. Нийти ажылдаары: Соктайнын портредин тургузары Чечен чутгада бичии уругларын болгаш улуг кижилернин иштики делегейинге үнелел берип билир. Проза (калбак чогаал) болгаш лирика жанрларынын нийти болгаш ылгалып турар талаларын тодаралдып билир. Проза (калбак чогаал) болгаш шүлүк жанрларынын ылгалдыг талаларынын дутайында өөредиглиг чугааны чорудуп билир. Чогаалды сайттар. Чогаалдыкчы ажылдаары: бердинген тема өзүггар чогаалдыг бижиири.
---	---	---	--

Төрэн чуртум делгемнери

<p>Тыва чогаалчыларнын шүлүк чогаалы</p>	<p>С. А. Сарыл-оол. Шүлүк «Күс».</p>	<p>1</p>	<p>Күс. Чогаалдын тема болгаш идеязын тодаралдып, ужур-утказын бадыткалдыг илередип билири. Эжеш ажылдаары: шүлүктүн дылгынын чурумалдыг аргаларынын тып, сайгарып билири. Шүлүктүн сагыш-сеткил илередип турар кол бодалын тодаралдырынга дылдын кандыг аргалары салдарлыг болганын илереди. Бөлүктөп ажылдаары: лириктиг маалырынын овуру болгаш күскү бойдус чурумалы-биле ажыл. Аянныг номчулганы чединтир күүседир. Күс дугайында орус болгаш өске-даа чогаалчыларнын шүлүктери-биле таныжылга. Экии, Тыва! Шүлүкте илереттинген кол бодалга авторнун хамаарылгазын илередип билир. Тема болгаш идеяны тодаралдыр. Сөзүтлелге даянып, Тыванын овурунгабадынкалдыг үнелел берип билир. Өгте йөрээл. Шүлүктү аянныг номчуур, идеялиг пафосту тодаралдып билир. Дылдын чурумалдыг аргаларын, чогаалдын тургузуун (композицияны) онзагайлап билир. Чогаалдын ужур-утказынга авторнун хамаарылгазын тодаралдыр. Амытаннар чылы. Шүлүктү аянныг номчулга. Чогаалдын идеялиг ужур-утказын илередир. Чогаалга даянып, чөөн чүк улгузунун ай-хүн санаашкынында ниити, бог-тускайлан онзагай талаларын илередир. Тыва чоннун чанчылыгаан ажыл-ижин, ёзу-чанчыларын онзагайлап өөренир.</p>
<p>Россия чоннарынын литературазы Делегей литературазы</p>	<p>У. О. Оралбаев. Шүлүк «Тыва черге мөгейи» (очул. Н. Ш. Куулар)</p>	<p>1</p>	<p>Чогаалчы О. Оралбаевтин чогаалдыкчы намдары-биле таныжылга. Шүлүктү номчул, оон идеялиг ужур-утказын тайылбырлап илередип билир. Тыва чоннун ишттики делегейинин бай-байлаан чогаалга даянып тодаргайлаар. Авторнун ажылгааны дылдын уран чурумалдыг аргаларын тып,</p>

Көжөгө-даа ажыттынды

			сайтарып, өөредилгиг чуугага киржир.
Тыва драматургия	В. Ш. Көк-оол. Детская пьеса «Чаргы». Е. Т. Танова. Шии «Илбилиг согун». <i>Телевилел ажылы</i>	2	Чогаалдын идеялиг ужур-утказын тайлыбырлап билир. Чидиг айтырыгыг байдал: шииде черүлдээни илередип билир. Шиинин маадырларынын овур-хевиринге үнелел бээр, оларны деннеп, бадытталдыг сайтарып билир. Маадырларнын хөделиишкининге хамаарыштыр бодунун бодалын, турружун илередир. Шиини рольдап номчууру. Уруглар чогаалын бижииринге фантастика жанрынын болгаш делегей, амыдырал дугайында шингээдип алырынга салдарын илередип билир. Шиинин улустун аас чогаалы-биле холбаалыын сайтарып шыдаар. Бердинген темага чогаалыг бижиир. «Көжөгө-даа ажыттынды!» деп телевилел тургузарынга бөлүк-биле киржилгелиг ажылдап билир.
	Катаптаашкын, курлавыр	1	
	Нити	34	